

דינים יסודיים בהלכות ריבית בכלכלה מודרנית בת זמננו

הקדמה ומיקוד

השבוע נעסוק באחד האיסורים החמורים הקיימים בהלכות הלואה אשר נהיה נפוץ מאוד בכלכלה המודרנית עד כדי כך שאפילו שומרי תורה ומצוות דשים איסור זה בעקבם- איסור הריבית לימודנו השבוע מתחלק לחמישה חלקים (ע"פ כותרות המשנה המובאות בדפי המקורות) חלק א: יסוד הלכות ריבית- בחלק זה נלמד את הכלל הבסיסי ביותר בהלכות ריבית שע"פ נקבע אם יש בתשלום מסוים ריבית או לא. יש ללמוד את כל המקורות בחלק זה (ניתן לדלג על דברי השו"ע האחרונים בסימן קעג) חלק ב: הגדרות בסיסיות בהלכות ריבית- בחלק זה נסקור בקצרה מספר כללי יסוד בהלכות ריבית בנושאים הרלוונטים לימינו. חלק זה מהווה מעין הקדמה למושגים שיובאו להלן. אין להתעכב יתר על המידה על חלק זה. מיקוד המקורות בחלק זה: יש ללמוד את המקורות 6-9 על שאר המקורות ניתן לדלג חלק ג: אפשרות תשלום מיד במחיר נמוך או תשלום גבוה בתשלומים חודשיים (תשלומים בקרדיט)- בחלק זה נלמד על איסורי הריבית המצויים באחת מאופציות התשלום השכיחות ביותר בימינו- ריבית המשתלמת כתוצאה מפריסת החוב לתשלומים. יש ללמוד את כל המקורות בחלק זה. חלק ד: גביית ריבית בפיגור תשלומים- בחלק זה נלמד את אחד הסעיפים הנפוצים ביותר בכל חוזה לפיו והיה ולא ישולם התשלום בזמן תתוסף לתשלום ריבית. מיקוד המקורות בחלק זה: יש ללמוד היטב את דברי הים של שלמה והרשב"א והריב"ש (את הירושלמי יש לראות במהירות) לאחר מכן יש לראות את דברי השו"ע ואת דברי המנחת שלמה בפסיקת ההלכה בימינו בסוגיה זו (על הגר"א והט"ז ניתן לדלג) חלק ה: איסור ריבית בהחזר חוב בהצמדה למדד- בחלק זה נלמד את יחס ההלכה בדיני ריבית לנוהג הקיים בעולם העסקים להצמיד כל חוב למדד המחירים לצרכן או שאר מדדים, וכתוצאה מכך יחזיר הלווה סכום גבוה מהסכום שלוה. מיקוד המקורות בחלק זה: יש ללמוד את המחלוקת בין המהרשד"ם לבין החוות דעת ואת הכרעת ספר תורת ריבית הלכה למעשה בסוגיה זו. (על הגמ' ב"מ ניתן לדלג)

יסוד הלכות ריבית

1. תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף סג עמוד ב

אמר רב נחמן, כללא דריביתא: כל אגר נטר ליה - אסור. ואמר רב נחמן: האי מאן דיהיב זוזי לקיראה וקא אזלי ארבע ארבע, ואמר ליה יהיבנא לך חמש חמש איתנהו גביה - שרי, ליתנהו גביה - אסור. - פשיטא! - לא צריכא דאית ליה אשראי במתא. מהו דתימא: כיון דאית ליה אשראי במתא - כעד שיבא בני או עד שאמצא מפתח דמי, קא משמע לן: כיון דמחסרי גוביינא כמאן דליתנהו דמי.

2. שיטה מקובצת מסכת בבא מציעא דף סג עמוד ב

וכתב הרישב"א וזה לשונו: כל אגר נטר לי, פירוש לא מיבעיא אגר נטר הלואה שהרויח לו עליה זמן אלא אפילו אוזולי במכר משום הרוחת זמן אסור והיינו דנקט כל. עד כאן:

3. בית הבחירה למאירי מסכת בבא מציעא דף סג עמוד ב

כלל גדול שברבית כל אגר נטר לי אסור פי' כל שכר ורויח הבא בשביל המתנת מעות או הקדמתן כגון שאין המקח עכשו ביד המוכר ומוזיל מקחו בהקדמת המעות או שלוקח ואין בידו מעות ומייקר מקחו בשביל המתנת המעות אסור ואם היה המקח בידו אף על פי שבהקדמת המעות מוכרו בפחות יש לומר אוזולי הוא דקא מוזיל גביה הא כל שאין בידו אסור מעתה לא אמרו שפוסקין על הפירות משיצא השער אף על פי שאין לו אלא שנותן לו כפי השער אבל אם הוזיל לו בהקדמת המעות הרי יש כאן אגר נטר לי ומכל מקום אם היו בידו הרי מזכהו פירות אלו מעכשו ואין כאן המתנה ואם הוזיל מקחו יוזיל ואנו אין לנו מעתה פסק לו מעות על חלות של שעה וערך שלהם בעיר ארבעה חלות לדינר ואמר פסוק לי מעות עליהם ואני אתן לך חמשה לדינר אם ישנן בידו אף על פי שאינן בעיר או שהם ביד בנו ואינו כאן וצריך להמתין עד שיבא או שנסגר שער ביתו ואבד המפתח וצריך להמתין עד שימצא מותר ואם אין חלות שעה בידו של זה אסור ואפילו היה לו חנוני בעיר שמקיפו מה שהוא רוצה ואפשר לו ליטלם ממנו הואיל ומכל מקום לא נטלם עדין אסור וזהו ענין מה שאמרו כאן דאית ליה אשראי במתא ויש מפרשים בו שאף הוא פסק על אותם הדברים לאחרים של אותה העיר ולמד שאע"פ שאחרים חייבים לו אין זה קרוי יש לו ונראין הדברים:

4. שולחן ערוך יורה דעה הלכות רבית סימן קסא סעיף א

כל דבר אסור ללוות בתוספת, (ואפילו) (טור בשם רמ"ה) בפחות משוה פרוטה יש איסור רבית, אבל אין מוציאין אותו בדיינין. הגה: כללא דרבית דכל שהוא אגר נטר, אסור, בין שהוא דרך מקח בין שהוא דרך הלואה, אלא שבדרך מקח אינו רק אבק רבית שהוא מדרבנן (לשון הטור).

5. שולחן ערוך יורה דעה הלכות רבית סימן קעג סעיף ז

אם קונה דבר ששוה י"ב בי' בשביל שמקדים המעות, אם ישנם ברשות מוכר אלא שאינו מצוי לו עד שיבא בנו או עד שימצא המפתח, מותר. ואם אינו ברשותו, אסור אפילו יש לו מאותו דבר הקפה ביד אחרים. הגה: ונאמן המוכר לומר שיש לו (הגהות מרדכי ריש איזהו נשך). וכל זה לא שרי אלא בסתם, אבל אם מפרש לומר: אם תתן לי עכשיו אתן לך בי', ואם לאחר זמן בי"ב, אסור. (טור בשם הר"ר ישעיה). וכל זה בדבר ששומתו ידוע, אבל אם אין שומתו ידוע, אפילו אין לו, שרי. (ב"י בשם תוספות ורא"ש), ובלבד בסתם, אבל לא במפרש.

הגדרות בסיסיות בהלכות רבית

ריבית קצוצה - האסורה מהתורה

6. שולחן ערוך יורה דעה הלכות רבית סימן קסא סעיף ה

רבית דאורייתא שהוא בדרך הלואה בדבר קצוב, יוצאה בדיינים שהיו כופין ומכין אותו עד שתצא נפשו אבל אין בית דין יורדין לנכסיו.

ריבית מדרבנן

7. שולחן ערוך יורה דעה הלכות רבית סימן קסב סעיף א

אסור ללוות סאה בסאה, אפילו לא קצב לו זמן לפרעון. וכן כל דבר, חוץ ממטבע כסף היוצא בהוצאה, דשמא יתייקרו ונמצא שנותן לו יותר ממה שהלווה, אם לא שיעשנו דמים שאם יתייקרו יתן לו אותם הדמים. ואם לא עשהו דמים, ונתייקרו, נותן לו הדמים שהיו שוים בשעת הלוואה, ואם הוזלו נותן לו הסאה שהלווה. הגה: יש מי שכתב בזמן הזה מטבע של זהב דינו ככסף ולוין זהוב בזהוב, וכן נוהגין להקל ואין למחות בידם, כי יש להם על מי שיסמוכו. (פסקי מהרא"י סי' נ"ד) יש מי שאומר דמותר ללוות ככר לחם בככר לחם, כמטבע של כסף, דמאחר דדבר מועט הוא לא קפדי בני אדם להדדי בזה. (הטור והרבה פוסקים ועב"י). וכן נוהגין להקל.

8. שולחן ערוך יורה דעה הלכות רבית סימן קסב סעיף ג

היה לאותו מין שער בשוק, קבוע וידוע לשניהם, מותר ללוות סאה בסאה. הגה: וע"ל סימן קע"ה איזה מקרי שער קבוע. והא דיכול ללוות על שער שבשוק, היינו דהלוה יכול לפרוע לו אימת שירצה, אבל אם התנה שלא יקבל פרעון עד שעת היוקר, אסור. (הרא"ש בתשובתו וסמ"ק וכל בו).

9. רמב"ם הלכות מלוה ולוה פרק ה הלכה יא

אסור להקדים הרבית או לאחר אותו, כיצד נתן עיניו ללוות ממנו והיה משלה לו סבלונות בשביל שילוהו זו היא רבית מוקדמת, לזה ממנו והחזיר לו מעותיו והיה משלה לו סבלונות בשביל מעותיו שהיו בטילין אצלו זו היא רבית מאוחרת ואם עבר ועושה כן הרי זה אבק רבית.

10. שולחן ערוך יורה דעה הלכות רבית סימן קסו סעיף א

המלוה את חברו לא יעשה מלאכה בעבדו, אפילו הוא בטל, ולא ידור בחצירו חנם, ולא ישכור ממנו בפחות, אפילו בחצר דלא קיימא לאגרא (פירוש שאינה עומדת להשתכר) וגברא דלא עביד למיגר. ואם דר בו ככר, כיון דחצר לא קיימא לאגרא אין צריך לתת לו אפילו לצאת ידי שמים, ואפילו אם הוא גברא דעביד למיגר. ולהרמב"ם, אפילו אם הוא גברא דלא עביד למיגר, הוי אבק רבית וצריך להחזיר אם בא לצאת ידי שמים. (ובחצר דקיימא לאגרא, הוי אבק רבית (לכ"ע) (טור). ועיין עוד בח"ה ריש סימן ע"ב).

ריבית בדיבור

11. רמב"ם הלכות מלוה ולוה פרק ה הלכות יב - יג

מי שלוה מחבירו ולא היה רגיל מקודם להקדים לו שלום אסור להקדים לו שלום, ואצ"ל שיקלסו בדברים או ישכים לפתחו שנאמר נשך כל דבר

אפילו דברים אסורים, וכן אסור לו ללמד את המלוה מקרא או גמרא כל זמן שמעותיו בידו אם לא היה רגיל בזה מקודם שנא' נשך כל דבר. המלוה את חברו לא יאמר לו דע אם בא איש פלוני ממקום פלוני (כלומר) שתכבדו ותאכילו ותשקהו כראוי וכן כל כיוצא בזה.

נתינת ריבית במתנה

12. רמב"ם הלכות מלוה ולוה פרק ד הלכה יג

הורו מקצת הגאונים שהלוה שמחל למלוה ברבית שלקח ממנו או שעתידי ליקח אף על פי שקנו מידו שמחל או נתן מתנה אינו מועיל כלום שכל רבית שבעולם מחילה היא אבל התורה לא מחלה ואסרה מחילה זו ולפיכך אין המחילה מועלת ברבית אפילו ברבית של דבריהם, יראה לי שאין הוראה זו נכונה אלא מאחר שאומרים למלוה להחזיר לו וידע המלוה שדבר איסור עשה ויש לו ליטול ממנו אם רצה למחול מוחל כדרך שמוחל הגזל, ובפירוש אמרו חכמים שהגזלנין ומלוי ברבית שהחזירו אין מקבלין מהן מכלל שהמחילה מועלת. +/השגת הראב"ד/ הורו מקצת הגאונים וכו' ולפיכך אין המחילה מועלת ברבית אפילו ברבית של דבריהם יראה לי שאין הוראה זו נכונה. א"א חיי ראשי הוראת הגאונים נכונה היא, אם כן מלוי ברבית יעשו כן להתיר להם הרבית, והגזלנין ומלוי ברבית שהחזירו בדרך תשובה אין מקבליים מהן כדי להדריכם בתשובה. +

13. שולחן ערוך יורה דעה הלכות רבית סימן קס סעיף ה

אפילו אם אמר ליה בשעת לקיחת הרבית: אני נותנו לך במתנה, אסור לקבלו ממנו. אבל אם לקח ממנו רבית וצריך להחזירו לו, מועלת מחילה לפטרו, כמו בכל גזל. (מתנה על מנת להחזיר, ברבית, אסור). (ר"ן פ"ב דקדושין).

הלוואה בריבית לעולם, בין אִח ובין בני משפחה

14. רמב"ם הלכות מלוה ולוה פרק ה הלכות א-ב

העכו"ם וגר תושב לויין מהן ומלוין אותן ברבית שנאמר לא תשיך לאחידך לאחידך אסור ולשאר העולם מותר, ומצות עשה להשיך לעכו"ם שנאמר לנכרי תשיך מפי השמועה למדו שזו מצות עשה וזהו דין תורה. +/השגת הראב"ד/ ומצות עשה להשיך וכו' עד וזהו דין תורה. א"א אני לא מצאתי שמועה זו ואולי טעה במה שמצא בספרי (פרשת כי תצא) שנאמר שם לנכרי תשיך זו מצות עשה ופירושו משום דהוה ליה לאו הבא מכלל עשה שלא ישיך לישראל עכ"ל. +

אסרו חכמים שיהיה ישראל מלוה את העכו"ם ברבית קצוצה אלא בכדי חייו גזרו שמא ילמוד ממעשיו ברוב ישיבתו עמו, לפיכך מותר ללוות מן העכו"ם ברבית שהרי הוא בורח מלפניו ואינו רגיל אצלו, ותלמיד חכם שאינו רגיל בו ללמוד ממעשיו מותר להלוות לעכו"ם ברבית אפילו להרויח, וכל אבק רבית עם העכו"ם מותרת לכל.

15. שולחן ערוך יורה דעה הלכות רבית סימן קס סעיפים ה, יז

אפילו לבניו ובני ביתו, אסור להלוות ברבית אעפ"י שאינו מקפיד עליהם ובודאי נותנו להם במתנה.

תלמידי חכמים שהלוו זה את זה דברים של מאכל, ונתן לו יותר על מה שלוה ממנו עד חומש, הרי זה מותר, שהדבר ידוע שלא נתן לו אלא מתנה. הגה: ויש מתירין אפילו בהתנו מתחלה כך, ובלבד בדבר מועט. (הגהות אשר"י וכו' מ"מ דעת הטור וכו' נ דעת הרב המגיד). ומכל מקום לא ירגילו תלמידי חכמים עצמם בכך, מפני המון העם שלא ילמדו מהם (הגהת מ"י פ"ד מהל' מלוה וסמ"ג לאוין קצ"ג).

16. שו"ת להורות נתן חלק ו סימן עו

הנה בדין סאה בסאה לא מצינו שיהא רשאי ליתן יותר ממה שלווה, ואף היכי שהתירו כשיש לו מאותו המין או שיצא השער דמותר וכבשו"ע (סי' קס"ב ס"ב וג'), מ"מ כשמחזיר יותר לא הותר. וברמ"א שם (סעיף א') כתב דמותר ללוות ככר לחם בככר לחם דמאחר דדבר מועט הוא לא קפדי בני אדם להדדי בזה וכן נוהגין להקל עיין שם. והיינו דבככר לחם שהוא דבר מועט לא חיישינן לשמא יתייקר השער, אבל לא מצינו היתר להחזיר ככר לחם גדול יותר ממה שקיבל. אלא דאיתא בשו"ע (סי' ק"ס ס"ז) דתלמידי חכמים שהלוו זה את זה דברים של מאכל ונתן לו יותר על מה שלווה ממנו עד חומש ה"ז מותר שהדבר ידוע שלא נתן לו אלא מתנה. ובברכי יוסף שם הביא ממהר"י מיגש ז"ל דאין לסמוך ע"ז אלא היחידים הכשרים לא זולתם. ועיין דרכי תשובה שם. אלא דהיכי שאי אפשר לצמצם וחושש שיחזיר פחות ממה שקיבל, ומשום כך הוא נותן באופן שמובטח שהחזיר כפי מה שקיבל, בזה י"ל דליכא ריבית כיון שעושה כן כדי לצאת מחשש גזל, וכמו שכתב בשו"ת אבני נזר (חו"מ סי' כ"ג) שאם נותן מחמת ספק דשמא נתחייב להמלווה מן הדין שלא משום ריבית אין זה ריבית עיין שם. ועיין שו"ע (סי' קס"א ס"א) דריבית אף בפחות משוה פרוטה אסור.

אפשרות תשלום מיד במחיר נמוך או תשלום גבוה בתשלומים חודשיים (תשלומים בקרדיט)

17. תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף סה עמוד א

משנה. מרבין על השכר ואין מרבין על המכר. כיצד? השכיר לו את הצרו, ואמר לו: אם מעכשיו אתה נותן לי - הרי הוא לך בעשר סלעים לשנה, ואם של חודש בחודש - סלע לחודש, מותר. מכר לו את שדהו, ואמר לו: אם מעכשיו אתה נותן לי - הרי היא שלך באלף זוז, אם לגורן בשנים עשר מנה - אסור.

גמרא. מאי שנא רישא ומאי שנא סיפא? - רבה ורב יוסף, דאמרי תרויהו: שכירות אינה משתלמת אלא בסוף, והאי כיון דלא מטא זמניה למיגבא - לאו אגר נטר ליה, משווא הוא דהכי שויא, והאי דקאמר ליה אם מעכשיו אתה נותן לי הרי הוא לך בעשר סלעים לשנה - אוזולי הוא דקא מוזיל גביה. סיפא, כיון דזביני ניהו ובעי למשקל דמי מעכשיו, הלכך אגר נטר ליה הוא, ואסור. אמר רבא: דקו בה רבנן בהא מילתא ואוקמוה אקרא כשכיר שנה בשנה, שכירות של שנה זו אינה משתלמת אלא בשנה אחרת.

ואם לגורן בשנים עשר מנה אסור. אמר רב נחמן: טרשא שרי. איתביה רמי בר חמא לרב נחמן, ואמרי לה רב עוקבא בר חמא לרב נחמן: ואם לגורן בשנים עשר מנה - אסור! - אמר ליה: התם - קץ ליה, הכא - לא קץ ליה. אמר רב פפא: טרשא דידי שרי, מאי טעמא - שכראי לא פסיד, זוזי לא צריכנא, אנהו דקא עבידנא מילתא גבי לוקח. - אמר ליה רב ששת בריה דרב אידי לרב פפא: מאי חזי מר דקא אזלת בתר דידך? זיל בתר דידהו, דאילו הוה להו זוזי - הוה שקלי כי השתא, השתא דלית להו זוזי - שקלי כיוקרא דלקמיה. - אמר רב חמא: טרשא דידי ודאי שרי. מאי טעמא - ניחא להו דליקו ברשותי, דכל היכא דקא אזלי - שבקי להו מכסא ונקוט להו שוקא.

18. בית יוסף יורה דעה סימן קעג

במה דברים אמורים במתנה בתחלת המכר וכו'. תוספתא (ב"מ פ"ו ה"ד) כתבה הרי"ף (בעלה ג' ד"א) (לו.) והרא"ש (עלה קמ"ב ד"ב) (סי' כא) ונמוקי יוסף (עלה ב' ד"ד) (שם ד"ה פסקא מרבין על השכר) והמרדכי (סי' שיז) וגם הרמב"ם הזכיר דין זה בפרק ח' מהלכות מלוה (ה"ב) וכתב והוא שמכר החפץ בשויו ואזדא לטעמיה דלית הלכתא כטרשא דרב נחמן ואינו יכול למכרו ביותר משויו. וכתוב בנמוקי יוסף ובמרדכי דבעינן שיגמר המקח ויזכה בו לוקח קודם שיאמר לו תן לי עכשיו בפחות. ואם לומר דאם לא כן אסור לקבל ממנו עכשיו בפחות הא ודאי ליתא אלא על כרחך לומר דאסור לקבל ממנו אחר זמן כמו שפסק דהוי ליה כמפרש אם מעכשיו הרי היא לך בי' סלעים ואם לגורן בי"ב מנה דאסור והא לא הוה צריכי לאשמועינן דפשוט הוא. וחידוש דין זה נתבאר במרדכי שהוא דלא תימא דמחילה זו שמוחל לו מקצת החוב נחשבת רבית לומר שיהא כאילו הלוח לוח למלוה עד הזמן בעבור אותה מחילה:

19. שולחן ערוך יורה דעה הלכות רבית סימן קעג סעיף א, ג.

מכר לחבירו דבר ששוה עשרה זהובים בי"ב, בשביל שממתין לו, אסור. אפילו אם המוכר עשיר ואינו צריך למעות ולא היתה הסחורה נפסדת אצלו. במה דברים אמורים, בדבר שיש לו שער ידוע או דבר ששומתו ידוע, כמו פלפל או שעוה, אבל טלית וכיוצא בו שאין לו שער ידוע ואין שומתו ידוע, מותר למכרו ביוקר לפרוע לזמן פלוני, ובלבד שלא יאמר לו בפירושו: אם תתן לי מיד הרי הוא לך בעשרה זהובים, ואם לזמן פלוני בי"ב. ויש מי שאומר שאפילו אינו מפרש בהדיא אין היתר אלא במעלהו מעט, אבל אם מעלהו הרבה עד שניכר לכל שבשביל המתנת המעות הוא מעלהו, הוה ליה כמפרש ואסור. הגה: דבר הנמכר בעשרה ולפעמים כשבאים שרים לעיר נמכר בי"ב, אם רגילות ברוב פעמים שבאין השרים לעיר, מותר למכרו בי"ב. (הגהות מרדכי פרק א"ג).

מכר לו סחורה בי"ב על מנת לפרעו לאחר זמן, יכול לומר לו: תפרע לי מיד ולא אקח ממך אלא עשרה. הגה: ודוקא שכבר נגמר המקח בי"ב וזכה בו הלוקח כבר. (בית יוסף בשם נ"י ומרדכי). אבל קודם שנגמר המקח, אם אמר לו: תפרע לי עכשיו י' שוב אסור ליקח אחר זמן י"ב (פי' דברי נ"י הנזכר לדעת ב"י), אם לא ירצה הלוקח ליתן עכשיו.

20. שו"ת חלקת יעקב יורה דעה סימן עז

וביאור הענין לפע"ד כך - דא ודאי ברור דהרווחת זמן פרעון לממון יש לה שוי', ומשנה ערוכה במכות ג' מעידין באיש פלוני שהוא חייב לחברו מכאן ועד ל' וכו' אומדים כמה אדם רוצה ליתן וכו' ועי' בריטב"א שם שישומו מה היה המלוה מניח ללוה שישלם לו לאחר ל' יום ולא לאחר עשר שנים וכו' - ובשכירות דאינה משתלמת אלא לבסוף, כשמתנה י"ב לשנה ואם מעכשיו עשר לשנה, גם כן לסיבת הרווחת הזמן, המחיר י"ב לשנה וכאמור שהרווחת הזמן יש לו שוי' - והתורה אסרה ללוות לחברו ברבית, אף על פי שהשקעת ממון ביד חברו יש לו שוי' ולא מקבל ממנו הרבית בחנם, עי' טו"ז רס"י ק"ס שאומרים שיש ריוח טוב ללוה במעות שלוקח ומרוויח בו הרבה וכו', אפילו הכי התורה אסרה זאת, וכבגמרא ב"מ ס"ג ב' כללא דרבייתא כל אגר נטר אסור, אבל שהמלוה ימחול מה מהחוב או ליתן מה להלוה שיחזיר לו חובו קודם זמנו זה לא אסרה תורה, דאין כאן הלואה רק נוטל שלו קודם זמן פרעון ובעד זה הוא משלם מה להלוה, וזה מותר כיון דבאמת יש להרווחת זמן בממון שוי'. וזה החילוק שבין

שכירות למקח, בשניהם סיבת היוקר של אחר י"ב חדש למעכשיו, הרווחת הזמן שיש לו שוי', רק בשכירות בסתם אין דינה לפרוע אלא בסוף ועל דעת סופו הוא נערך, ואחר שכן כל שאומר הרי לך בסלע לחדש כך הוא הערך, אלא שמנכה לו כדי שיקדים, ואין זה אלא כמוזיל, והרי זה כמוכר חובו בפחות הנאמר בירושלמי. אבל מחר על דעת עכשיו הוא נערך הואיל ומן הסתם דינו ליפרע מעכשיו ונמצא שאין הערך אלא באלף, וכשאומר לו ואם לגורן באלף ומאתיים, נראה שלשכר מעות הוא מכוין (לשון המאירי בב"מ שם) קיצור הדברים, אף שגם בשכירות סיבת היוקר של סוף שנה היא הרחבת הזמן, מ"מ כיון דזמן הפרעון סוף שנה, אף על גב דאמר לו תיכף בשעת השכירות אם מעכשיו בפחות מותר דזה הוי רק כמוזיל, ובמכר דמן הסתם דינו ליפרע מעכשיו נמצא דזה הוא הערך, וכשאמר אם לאח"ז ביותר נראה שלשכר מעות הוא מכוין ואסור. א"כ בימנו אלו, המנהג בין הסוחרים כשקונין סחורה זמ"ז או מבית חרושת, יש לו זמן לפרוע בעד הסחורה ג' חדשים אפ"ל בלי שום תנאי בשעת המכירה ואין יכול לתבעו מקודם בערכאות, כי כן הוא מנהג המדינה, א"כ ממילא כן גם בדיננו, דהוי כאלו התנה, וכהאי דב"מ ע"ד האי סטומתא קניא למי שפרע ובאתרי דנהיגו למקני ממש קני, א"כ מחר דמי ממש לשכירות, אף על גב דק"ל ישנה לשכירות מתחילה ועד סוף, ובכל יום מרוויח בשכר כנגד יום וכמבואר בתוס' ב"מ ונמו"י שם, מ"מ אינה משתלמת אלא בסוף ואז הוי זמן הפרעון, וכשאמר אם מעכשיו בפחות מותר, הכ"נ במכר בימנו אלו, דהמנהג שאין רשות להמוכר לתבוע ממונו קודם ואף בלי שום תנאי, כי כן הוא מנהג הסוחרים, אם כן אף דמשעה שקיבל הסחורה הוא מתחייב, מ"מ זמן הפרעון לאחר ג"ח (ולפעמים רק ל' יום) אם כן אף כשהתנה או שכתב על הפאקטורע אם מעכשיו קאססע-סקטאנטע, כבר מותר כמו בשכירות, והוי ממש הדיו דמבואר בסימן קע"ג סע' ג' מחר לו סחורה ב"ב ע"מ לפרעו לאח"ז, יכול לומר לו תפרע לי מיד ולא אקח ממך אלא עשרה, ואף על גב שמבואר שם להד"ל ברמ"א ודוקא שכבר נגמר המקח ב"ב וזכה בו הלוקח כבר, אבל קודם שנגמר המקח אם אמר לו תפרע לי עכשיו, שוב אסור ליקח אח"ז י"ב אם לא ירצה הלוקח ליקח עכשיו עכ"ל הרמ"א, זה דווקא במקום שאין מנהג ליפרע לאח"ז, ואף היום כשיחיד קונה דבר לעצמו ג"כ מן הסתם דינו ליפרע מעכשיו, ושפיר קאמר הרמ"א ודוקא שכבר נגמר המקח וזכה הלוקח כבר, דבאופן זה אפ"ל במקום שמנהג ליפרע מעכשיו, כיון שהתנו בפירוש זמן הפרעון על לאחר זמן וזכה כבר הלוקח, יכול לומר תפרע לי מיד, אבל קודם שנגמר המקח, אם אמר תפרע לי עכשיו שוב אסור ליקח אח"ז י"ב, דכשאמר כן קודם גמר המקח נתבטל התנאי שמקודם, והוי הדין כבסע' א' אם מעכשיו ואם לאחר כן. אבל בני"ד שהמזדבר לענין סוחרים שקונים אצל סוחרים או בתי חרושת, שמסתמא המנהג אף כשלא הותנה שום תנאי לקבוע זמן פרעון על ג"ח ואין יכול לתבוע מקודם, אף כשנימא דנכלל בזה כבר הרחבת הזמן, והא ראי' שרוצה ליתן לו קאססע-סקאנטע כשפורע מקודם, זה לא איכפת לן וכאמור, דגם בשכירות דמותר, סיבת היוקר של י"ב לסוף שנה הוא הרחבת הזמן ואפ"כ מותר, והטעם משום דאז הוא זמן הפרעון ויכול לפחות לו כשפורע מקודם, וכשאינו פורע מקודם מותר ליתן הי"ב בסוף שנה ולא הוי אבק רבית - והכ"נ בסוחרים זמננו זמן הפרעון הוא בסוף, ואף שכותב שיתן לו קאססע-סקאנטע כשיפרע מקודם, זה לא מגרע לנו כיון דממנהג העולם זמן הפרעון לאח"ז, והוי כהאי דסע' ג' דמותר אף על גב שאמר לו אם תפרע לי מיד אקח ממך עשרה, לא נתבטל בזה הקנין שקנה מקודם ליפרע לאח"ז, ודוק היטב. ועי' תוס' ב"מ ע"ג ב' ד"ה נטר.

גביית ריבית בפייגור תשלומים

21. תלמוד ירושלמי בבא מציעא פרק ה הלכה ג

הנותן מעות לחברו ליקח בהן פירות למחצית שכר, רשאי ליקח מכל מין שירצה. לא יקח בהן כסות ועצים. אמר ר' יצחק: הדא אמרה, המבטל כיס חברו אין לו עליו אלא תרעומת. המבטל שדה חברו חייב לשפות לו, המבטל ספינת חברו וחנות חברו מהו

22. ים של שלמה בבא קמא פרק ט סימן ל

אלא על כרחך בתורת קנס קפסיק, שראוי לבי"ד שיקנסו אותו (את המבטל כיסו של חברו) בעבור רשעתו, כדי לשבר זרוע רשעים, שלא יהא כל אדם וחוטא נשכר... מאחר שזוה דומה לגזלן עתיקא, ששנה באיוולתו והוסיף חטא על פשע שלא החזיר הגזלה... כמו שמצינו לעיל (צו, ב) האי גזל אפדנא דתורא... ומכל מקום דווקא גדול הדור יש בידו רשות לקנסו, וממונה על פי טובי העיר, כדפרישית לעיל.

23. שו"ת הרשב"א חלק ג סימן רכז

כבר ידעת שאמרו: כללא דרבית: כל אגר נטר ליה, אסור ומינה, כל דליכא אגר נטר ליה אין רבית בו, לא רבית קצוצה, ולא אבק רבית. והלכתא כל כיוצא בזה, שאומר לו: אם לא תפרעני מכאן ועד יום פלוני, תתן לי כך וכך, אי נמי: תתן לי כל מה שאפסיד מיד, ולא שאמתין לך כלום מחמת תשלומי אותו הפסד, הרי זה אין בו משום רבית. וזו היא ששינונו בפרק גט פשוט: מי שפרע מקצת חובו, והשליש את שטרו, ואמר לו: אם לא נתתיו לו מכאן ועד יום פלוני, תחזיר לו את שטרו; הגיע זמן, ולא נתן לו, ר' יהודה אומר: יחזיר, ר' יוסי אומר: לא יחזיר, וקא מפלגי באסמכתא, דר' יהודה סבר: קניא, ור' יוסי סבר: לא קניא. הא, לאו אסמכתא, כולי עלמא מודו דיחזיר ויגבה הכל, ולא חיישינן לרבית כלל, ואעפ"י שנותן לו

כל חובב, וכפלים ממה שהיה חייב לו; והטענה בזה, כמו שאמרת: שאין כאן אגר נטר ליה, שאם יפרענו מכאן ועד יום פלוני, לא יוסיף לו כלום, ואם לא יפרענו לאותו זמן, מיד יפרע לו הכל, מבלי שימתין לו מאותו יום ואילך מחמת אותו מותר כלום. אלא שהטענה בנדון שלפנינו: מחמת שאין מניעת הרייח, בכלל הוצאה והפסד, כמו שכתבתי. ומיהו, אף במה שכתבתי: שאין בו משום רבית, אסור לעשות כן, שכל זמן שיגיע ליד המלוה יותר ממה שהלוה, אסור, דלא גרע מרבית מאוחרת וריבית מוקדמת, והיינו דאסירי.

24. שו"ת הריב"ש סימן של"ה

ומ"מ נראה שאף הרב ז"ל (הרשב"א) לא אסר לכתחילה אלא במי שמלוה מעות ומתנה לתת יותר אם לא יפרע בזמנו זהויה הלואה גמורה והוי כהערמה. אבל בנדון זה שלא היתה הלואה מתחילה אלא מכירת סחורה... מותר אפילו לכתחילה ואין כאן משום הערמה כלל, ואע"פ שנוטל יותר ממה שנתן לו כיון שלא היה בדרך הלואה אלא בדרך מכירה

25. שולחן ערוך יורה דעה הלכות רבית סימן קעז סעיפים יד, טז

האומר לחבירו: אם לא אפרעך לזמן פלוני הריני חייב לך מעכשיו ולזמן העיכוב כך דינרין (יותר ממה שהלוהו), אסור מפני הערמת רבית. הגה: ויש מתירין אם נותן לו מעות ומקבל פירות (ריב"ש סימן של"ה). ויש להקל בזה וע"ל בסימן קס"ג אם עבר ועשה ערמה ברבית אי מוציאין מידו.

אם חייב עצמו לתת למלוה כך וכך בכל שבוע בעוד שמעכב ממנו, הרי זה רבית גמור. הגה: אף על גב דכתב לו כך דרך קנסא: אם לא אפרע לך לזמן פלוני אתן לך כל שבוע כך וכך, ואף על גב דאם היה פורע לו בזמנו לא הוי כאן רבית כלל, מ"מ הואיל וכתב לו ליתן לו קצבה בכל שבוע ושבוע, הוי רבית גמור. (רוב הפוסקים). וכן עיקר, אף על גב דיש מקילין והתירו ללוות ברבית בדרך זה (הגהות מרדכי פא"נ בשם ר"י דארליינש).

26. ביאור הגר"א יורה דעה סימן קעז ס"ק לח

אם חייב כו'. ולא דמי להא דלעיל סי"ד דכאן אגר נטר גמור הוא:

27. ט"ז יורה דעה סימן קעז ס"ק כא

הואיל וכתב לו ליתן לו קצבה כל שבוע כו'. - מכאן שבכל התירים שעושין בהלואה כגון עיסקא וכיוצא בו אסור להזכיר בשטר קצבה בכל שבוע:

28. שו"ת מנחת שלמה תנינא (ב - ג) סימן עא (הרב אירבך)

קנס על איחור החזרת החוב

לענין קנסות הנהוגים בגמ"חיים אשר הקנס הוא לפי ערך הזמן, שכשמאחר בהחזרת ההלואה חצי שנה משלם שקל אחד, וכשמאחר שנה משלם שני שקלים. וטענו רבים שדינו כריבית ולא כקנס, י"ל דכיון שאחר שהגיע זמן הפרעון יכול הגמ"ח לגבות החוב, נמצא דלאחר הזמן הו"ל כגזילה אצלו, ואין כאן שכר המתנת מעות כי אם שיעור גודל העוולה, ועל עוולה של חצי שנה משלם רק שקל אחד, ושל שנה שלמה משלם שני שקלים, ורק אם היתה תקנה שאם התנאי הוא שאם יתן את הקנס של שקל אחד שוב אין הגמ"ח יכול לתבוע ממנו עד סוף חצי שנה שפיר חשיב אגר נטר. ועיין בזה היטב בסי' קע"ז סעיף י"ד ובמפרשים ודו"ק היטב, כי אף על פי שבכל הלואות ריבית אפי' אם התנה המלוה שיוכל לגבות בכל שעה שירצה ואז יעשו חשבון לשלם עבור כל שבוע ושבוע ודאי חשיב ריבית, מ"מ הכא דשלא בהיתר הוא מאחר את הפרעון, שפיר שייך שם של קנס.

איסור ריבית בהחזר חוב בהצמדה למדד

29. תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף צז עמוד א - דף צח עמוד א

איתמר: המלוה את חבירו על המטבע ונפסלה המטבע, רב אמר: נותן לו מטבע היוצא באותה שעה, ושמואל אמר: יכול לומר לו לך הוציאו במישן. אמר רב נחמן: מסתברא מילתיה דשמואל - דאית ליה אורחא למיזל למישן, אבל לית ליה אורחא - לא... המלוה את חבירו על המטבע, והוסיפו עליו, מהו? אמר לו: נותן לו מטבע היוצא באותה שעה. א"ל: ואפילו כי נפיא? א"ל: אין. א"ל: אפי' כי תרטיא? א"ל: אין. והא קא זיילין פירי! אמר רב אשי: חזינן, אי מחמת טיבעא זיל - מנכינן ליה, ואי מחמת תרעא זיל - לא מנכינן ליה.

30. שו"ת מהרשד"ם חלק חושן משפט סימן עה

ואען ואומר כי לכאורה יראה מלשון התלמוד והפוסקים ז"ל כי מי שנתחייב לחברו גרושוש או זהובים בזמן העליה בין דרך מקח וממכר ובין דרך הלואה יפרע עתה בעת הירידה אותו סכום מגרושוש או מזהובים ולא יותר דגרס' בגמרא פרק הגזול עצים איתמר המלוה את חברו על המטבע ונפסל המטבע רב אמר נותן לו המטבע היוצא באותה שעה ושמואל אמר יכול לומר לך הוצא במישן אמר ר"נ מסתבר מלתא דשמואל דאי' ליה אורחא למיזל למישן אבל לית ליה אורחא לא... מ"מ במי שקוצב סך כך גרושוש נר' שאם יתן המנין ההוא והמטבע ההוא יצא י"ח כ"ש בנ"ד שהמעות לא נפסלו אלא שהוזלו לכד והמטבע הוא הוא הראשון הוא האחרון וכבר כתבו התוס' שלכל הפרושים אם הלוחו מעות סתם מעות שהלוחו יפרע לו כ"ש כאשר מקיים התנאי הכתוב שהתנה עמו ליתן ק' גרושוש או ק' זהובים שבתתו המנין יצא י"ח כל זה היה נראה לכאורה בלי ספק אלא שלפי האמת אין הדעת סובל שימכור אדם סחורה ומרויח בה כפי התנאי שעושי' י' לק' ובשע' הפרעון נהפוך הוא שמפסיד מן הקרן וכן שהלוח אדם לחברו ק' זהובים או ק' גרושוש ובשעת הפרעון יתן לו פ' ויצא פטור לזה... למדנו מכאן שאם אנו רואים שבשביל המטבע חדש נותנים לאיש פירות יותר ממה שנותני' בשביל הישן לא יפרע אלא לפי חשבון הישן וכ"כ רב אלפס ז"ל והרמב"ם והסכימו שכן הדין אם פחתו ממנו וכ"ד הרשב"א וכן דעת בעה"ת וכ"ד הרא"ש ובנו הריב"א ז"ל א"כ כשם שאם הוסיפו על משקל המטבע אם הוזלו הפירות בשביל אותו התוספות לא יתן לו מן המטבע החדש דהוי רבית שכן להפך אם פחתו משקל המטבע עד שנראה שאין נותנים כ"כ פירו' עתה במטבע החדש כמו שנותנים במטבע הראשון צרי' שיתן לו שווי מטבע הראשון כדי שלא יפסיד מלוה ואחר שאנו רואים שתלוי ענין זה בזילי פירי או ביקירי פירי מה לי שיהיה הפחת או העילוי מצד המשקל או מחמת גזר' ומאמר המלך יר"ה הכל אחד דדינא דמלכותא דינא וא"כ אח' שאנו רואים שבשעת עליית הגרוש או הזהוב היו נותנים סאה בשקל אחד ועתה שירד עפ"י גזרת המלך יר"ה באותו שקל אין נותנין אלא ג' קבין נמצא שאם היה פורע הגרו' באותו שווי שהיה בשעת מלוה אין כאן פרעון אלא ודאי שחייב הפרע ליתן לפי שיווי דהשתא עד שיהיו עולים המניין מן הגרו' כשעו' שהיו עולים בשע' העלוי ... אין ספק שכל בן דעת יודה על זה שכן היא הסברה כקונה כמוכר כמלוה כלוה ראוי לפסוק כן הלכה למעשה שכל מי שחייב ליתן לחברו בין ממקח ובין מהלואה מאה גרושי"ש או ק' זהובים שעתה בשעת הפרעון יפרע כ"כ זהובים או כ"כ גרושי"ש שיהיו שוים הק' שבשעה ראשונה.

31. חוות דעת יורה דעה סימן קס"ה סעיף קטן א

והיינו דוקא שהתנה לתת לו מטבע והמטבע הראשונה נפסלה לגמרי אבל אם רק פחתו המלך מכמות שהיתה... ודאי דאין משלם לו רק המטבע שהלוח לו, דהא עדיין שם מטבע עליו רק שהוזל, כמו בסאה בסאה והוזל שאינו נותן לו סאה שהלווהו אף שהוזל וכן הוא בתשובת לחם רב סימן י' ע"ש... ונראה דבהוזל המטבע של המלך, אפילו תנאי שיתן לו המטבע וישלם לו כפי שער של עכשו אינו מועיל, דהא סאה בסאה אסור להתנות שאם יוכל שיתן לו כשער של עכשו.

32. תורת רבית פרק יט סעיפים לה-לו

הלוואה שניתנה במטבע הנהוג במדינה וירד כח הקניה של הכסף (ללא שינוי בשער הרשמי או פחות) ושווה הכסף פחות ממה שהיה שווה בעת ההלוואה אם מחמת עלית מחירי המוצרים, אם מחמת הדפסת כסף והזרמתו ע"י הממשלה, אסור ללוה להוסיף על סכום ההלוואה בכדי שיהיה בערך שווה לכח הקניה של שעת ההלוואה שכן תוספת זו הרי היא ריבית אלא פורע את אותו הסכום שלווה בלבד. לפיכך אסור להתנות בהלוואה שתהיה צמודה למדד יוקר המחיה או לכל מדד אחר כגון מדד יוקר הבניה, מדד מחירי התעשייה, אלא על פי היתר עיסקא שיפורט בו תנאי זה שהפרשי הצמדה למדד הם מתנאי וסכום ההתפשרות.

מקורות נוספים להרחבה

- תורת ריבית פרק י סעיפים נח- פב- בסעיפים אלו מבאר המחבר בהרחבה מקרים אקטואליים באסורי ריבית הנובעים מתשלום גבוה יותר עקב פריסת החוב למספר תשלומים (קרדיט)
- מלוה ה' חלק ב' פרק יז- בחלק זה מביא המחבר מספר רב של דינים הנוגעים לאיסורי ריבית מכל התחומי החיים הרלוונטיים למציאות הכלכלית והעסקית בת זמננו
- תחומין כרך ו-הרב שלמה דייכובסקי-הצמדת חוב למדד- בפסק דין זה שניתן בבית הדין הרבני מובא בהרחבה היחס לדיני ריבית ביחס להצמדת חוב למדד כאשר החוב בא כתוצאה ממקח וממכר ולא מהלוואה, שכאמור לעיל באופן זה הריבית, אם ישנה, תהיה רק מדרבנן.